

جغرافیا و توسعه شماره ۵۲ پاییز ۱۳۹۷
وصول مقاله: ۹۶/۰۱/۲۱
تأیید نهایی: ۹۶/۱۲/۲۱
صفحات: ۱۷۵-۱۹۲

ارزیابی وضعیت مدیریت شهری کلانشهرها مبتنی بر شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری مورد مطالعه: کلانشهر تهران

داود عیوضلو^{۱*}، دکتر محمدتقی رضویان^۲

چکیده

موضوع حکمروایی شهری، در چند سال گذشته به یکی از مباحث اصلی پژوهش‌های شهری تبدیل شده است. در همین راستا، این پژوهش به دنبال بررسی و ارزیابی مدیریت شهری کلانشهر تهران، بر مبنای شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری و اولویت‌بندی شاخص‌های مؤثر بر حکمروایی مطلوب شهری در کلانشهر تهران است. برای دستیابی به این هدف، با تکمیل پرسشنامه به حجم نمونه‌ای برابر با ۴۰۰ نفر از شهروندان در چهار منطقه از کلانشهر تهران به این موضوع پرداخته شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، نرم‌افزار SPSS و آزمون آماری T-TEST و تحلیل رگرسیون چند متغیره مورد استفاده قرار گرفته است. روش پژوهش این مقاله از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و اطلاعات لازم از طریق منابع کتابخانه‌ای و پیمایشی به دست آمده است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که مدیریت شهری کلانشهر تهران از شهروندان نسبت به شاخص‌های پاسخگویی، مسئولیت‌پذیری، قانونمندی و کارایی و اثربخشی در وضعیت خوبی قرار دارد؛ اما از لحاظ شاخص‌های مشارکت، شفافیت، توافق جمعی و عدالت‌محوری در وضعیت مناسبی قرار ندارد. همچنین با ترکیب همه شاخص‌ها، وضعیت کلی مدیریت شهری کلانشهر تهران از لحاظ این شاخص‌ها مورد ارزیابی قرار گرفت که از این حیث، مدیریت شهری با سطح مطلوب حکمروایی شهری فاصله دارد؛ نتایج مربوط به اولویت‌بندی شاخص‌ها از نظر شهروندان، نشان داد که شاخص‌های مشارکت، قانونمندی، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی بیشترین تأثیر را در سطح حکمروایی مطلوب شهری در کلانشهر تهران دارند. در نهایت نیز با توجه به یافته‌های تحقیق، پیشنهادهایی برای بهبود عملکرد مدیریت شهری در راستای حکمروایی مطلوب شهری و اجرای این رهیافت در مدیریت شهری کلانشهر تهران ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: حکمروایی مطلوب شهری، مدیریت شهری، کلانشهر تهران^۳.

مقدمه

شهر به‌عنوان یک منبع توسعه مطرح است و جایگاه مدیریت شهری^۱ در روند توسعه شهر و بهبود سکونتگاه‌های شهری نقش بسیار مهم و تعیین‌کننده دارد. از دیدگاه دیگر، می‌توان مدیریت شهری را در مسیر یک توسعه قانونمند و پایدار مورد توجه قرار داد. این مورد، بیشتر از این جهت اهمیت دارد که نحوه مدیریت بر جریان مطلوب زندگی شهری، می‌تواند در بهبود سکونتگاه‌های انسانی و پایداری توسعه شهری، مهم‌ترین نقش را ایفا کند. زیرا عامل اجازه‌دهنده و تنظیم‌کننده برنامه‌های شهری از کارایی مدیریت شهری نشأت می‌گیرد. در این زمینه، تولید منطقی انرژی، کاهش مصرف غیر ضروری و بازیافت منابع طبیعی از جمله زمینه‌های تلقی شهر به‌عنوان یک منبع توسعه است (شعیب، ۱۳۸۲: ۳۸-۳۷).

شهرنشینی، امروزه یکی از چالش‌های اساسی است که بیشترین میزان آن در کشورهای آسیا، آفریقا و امریکای لاتین بوده و سالانه تا ۶۰ میلیون نفر به جمعیت شهرنشین این مناطق افزوده می‌شود (Stephens & Satterthwaire, 2008: 300). این شهرنشینی شتابان، در چند دهه اخیر و با ورود به هزاره سوم مسائلی همچون افزایش فقر در شهرها، ارائه ناکافی مسکن و خدمات شهری اصلی مانند؛ خدمات بهداشتی، آب آشامیدنی، پیدایش زاغه‌ها و سکونتگاه‌های غیرقانونی و ویرانی محیط‌زیست شهرها (تقوایی و همکارن، ۱۳۸۸: ۲۰). در کنار مشکلات پیشروی گسترش شهرنشینی و رشد نابرابر شهرنشینی در مناطق مختلف (Harvey, 1985)، برخی از صاحب‌نظران همچون گلاسر بر اهمیت رشد شهرها در توسعه اقتصادی آن‌ها و کشورها تأکید دارند (Glaeser, 2011). از طرف دیگر رشد روزافزون جمعیت شهری، شهری‌شدن جوامع، جهانی‌شدن و

ضرورت پاسخگویی و شهروندمداری، مدیریت شهرها به‌ویژه، مدیریت شهری کلانشهرها را با چالش‌های عدیده‌ای مواجه ساخته و مدیران و تصمیم‌گیران شهری را به‌سوی بهره‌گیری از روش‌های مطلوب در زمینه مدیریت شهری سوق داده است؛ یکی از روش‌های مطرح در این زمینه حکمروایی مطلوب شهری است. «دستیابی به اصول حکمروایی از نظر برخی از محققان از طریق وجود عزم سیاسی و اراده قوی در سطوح بالای حاکمیت قابل دستیابی است» (حسینی، ۱۳۹۵: ۵۱)؛ از طرف دیگر بر پایه اصول و اهداف حاکم بر حکمروایی مطلوب شهری^۲ دولت‌ها به تنهایی قادر به پاسخگویی نیازهای جدید نیستند و ضروریست با افزایش انعطاف و قابلیت‌های خود از طریق جذب نیروهای فعال در نهادهای عمومی و درگیرکردن شهروندان در مراحل تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری به‌عنوان ذی‌نفعان اصلی، توان پاسخگویی به نیازهای جدید را افزایش دهند. به‌طورکلی این الگوی جدید از طریق بهره‌گیری از ظرفیت‌های جامعه در بخش‌های دولتی، خصوصی و مدنی و نیز با تقویت توان سازمانی، ارائه خدمات مطلوب را محقق خواهد کرد. از حدود چهار دهه پیش عوامل مختلفی موجب توسعه فیزیکی شهر تهران و افزایش روابط و پیوندهای آن با منطقه پیرامونی خود شده و به تدریج باعث شکل‌گیری کلانشهر تهران شده است. به‌طوری‌که جمعیت شهر تهران از ۲٫۷ میلیون نفر در سال ۱۳۴۵ به ۸۲۴۴۷۵۹ نفر در سال ۱۳۹۰ رسیده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). این روند باعث ایجاد مشکلات گسترده‌ای در بخش‌های مدیریتی این کلانشهر از جمله مشکلات ترافیک، آلودگی هوا، شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی و غیره شده است.

الف) وضعیت مدیریت شهری (شهرداری) مناطق مورد مطالعه نسبت به شاخص‌های حکمروایی شهری چگونه است؟

ب) مهم‌ترین مؤلفه‌های مؤثر بر سطح حکمروایی مطلوب شهری در مناطق مورد مطالعه از نظر شهروندان کدامند؟

برای پاسخگویی به سؤال‌های تحقیق فرضیات زیر طرح شده‌اند:

الف) به نظر می‌رسد محدوده مورد مطالعه به لحاظ شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری با وضعیت مطلوب فاصله دارد.

ب) به نظر می‌رسد شاخص‌های مشارکت، قانونمندی، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی بیشترین تأثیر را در سطح حکمروایی مطلوب شهری در محدوده مورد مطالعه دارند.

مبانی نظری

یکی از شاخه‌های جدید علم مدیریت، مدیریت شهری است؛ اولین بحث‌ها درباره مفهوم و ضرورت مدیریت شهری به اواسط دهه ۱۹۶۰ میلادی و محقق آفریقایی، موبوگونجه، برمی‌گردد که با قیاس شهر با یک سازمان اقتصادی، ضرورت وارد کردن مدیریت شهری در اداره شهرها را تبیین می‌کند (برک‌پور و /اسدی، ۱۳۸۷: ۷۲). در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰، اصطلاح مدیریت شهری جایگزین اصطلاح متداول و پیشین حکومت محلی شد. به عنوان یک مفهوم، این اصطلاح ریشه در اصلاح حکومت محلی و مفاهیم جغرافیایی مدیریت‌گرایی شهری^۱ در دهه ۱۹۶۰ دارد. به دلیل ماهیت مبهم مدیریت شهری، از این اصطلاح

1- Urban Managerialism

– مدیریت‌گرایی شهری تئوری فرآیندهای شهری است که توسط ری. ای. پالم (برگرفته از نظریه جامعه‌شناسی وبر) پایه‌ریزی شد. مدیریت‌گرایی شهری بر روابط قدرت و اختلاف‌ها، بر نقش اقتصاد بازار و حکومت و این فرض که توزیع و تخصیص کالاهای شهری وضعیت فضایی شهری را تحت تأثیر قرار می‌دهد، تمرکز می‌کند (Baclija 2011).

مقاله حاضر در پی ارزیابی مدیریت شهری کلانشهر تهران با توجه به شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری و تعیین معیارهای مؤثر بر تحقق حکمروایی مطلوب شهری در کلانشهر تهران است؛ برای دستیابی به این امر شهرداری مناطق ۱، ۵، ۱۵ و ۱۶ به عنوان نمونه مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. در این راستا مقاله حاضر در پی کسب شناخت لازم از وضعیت فعلی مدیریت شهری کلانشهر تهران نسبت به شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری و در نهایت ارائه پیشنهادی لازم به منظور بهبود عملکرد مدیریت شهری کلانشهر تهران است.

در این تحقیق منظور از مدیریت شهری، فقط شهرداری تهران می‌باشد و از بین نهادها و سازمان‌های گوناگون مدیریت شهری تنها شهرداری تهران مدنظر قرار گرفته است.

اهداف تحقیق

هدف اصلی این تحقیق، شناخت وضعیت موجود مدیریت کلانشهر تهران (شهرداری تهران) از دیدگاه شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری است. در همین راستا اهداف فرعی این تحقیق به شرح ذیل می‌باشد:

- شناخت مبانی نظری مرتبط با مفاهیم مدیریت شهری و حکمروایی مطلوب شهری؛
- شناسایی مؤلفه‌های مؤثر بر حکمروایی مطلوب شهری در محدوده مورد مطالعه؛
- ارائه راهکارهای ارتقاء حکمروایی مطلوب شهری در شهرداری تهران.

سؤال و فرضیه‌های تحقیق

باتوجه به عنوان تحقیق و مباحث ذکر شده، سؤال‌های زیر برای دستیابی به هدف تحقیق طرح شده‌اند:

تعدادی از رشته‌ها (معماری، جامعه‌شناسی، جامعه‌شناسی شهری، شهرسازی، علوم سیاسی و غیره) تعاریف و مفاهیم گوناگونی را ارائه داده‌اند. همان‌طور که ریچارد اشترن (۱۹۹۳) اشاره می‌کند، ابهام دربارهٔ این مفهوم با وجود کارهای تحلیلی-تطبیقی در ارتباط با این زیررشته همچنان وجود دارد. به‌همین خاطر دستیابی به تعریف و مفهوم مشخص، مستلزم در نظر گرفتن بسیاری از این تعاریف از سوی متخصصان و سازمان‌های مربوط است (Bacliija, 2011: 2-3).

به‌طور کلی پارامترهای اولیهٔ مدیریت شهری شامل سه موضوع است. اول اینکه، آیا مدیریت شهری تنها یک امر دولتی (توزیع منابع) است یا موضوعی است که مربوط به همهٔ بازیگرانی که در فرایند شهر دخالت دارند می‌شود؛ بنابراین سؤالی که در اینجا می‌تواند مطرح باشد این است که چه کسی یا چه چیزی عامل (عاملین) گردانندهٔ مدیریت شهری است؟ دومین موضوع مربوط به بُعد سازمانی در مفهوم سازمان است؛ که به معنی رویارویی افکاربخشی در مقابل ماهیت بین بخشی شهر است. سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که آیا راهی برای مطابقت پیچیدگی سازمانی با پیچیدگی شهر که باهم در ارتباطند، وجود دارد؟ در نهایت اینکه آیا تناقضی بین یک ضرورت استراتژیک و یک زندگی کاربردی وجود دارد؟ (McGill, 1998: 2). در این بین بایستی خاطرنشان کرد که مهم‌ترین سازمانی که در میان دیگر سازمان‌های مدیریت شهری کار اداره و مدیریت شهری را برعهده دارد شهرداری است. در بحث مدیریت شهری، کلانشهرها نیز موضوع حکمروایی شهری به یکی از مهمترین مباحث در سال‌های گذشته تبدیل شده و کارایی مدیریت شهری را تحت‌تأثیر قرار داده است.

از آنجا که اغلب کلانشهرهای کشور، با مشکل مدیریت شهری و همچنین دسترسی همگان به نیازهای اولیه مواجه هستند؛ در همین راستا برنامهٔ اسکان سازمان ملل متحد برای پاسخگویی به چالش‌های موجود در شهرها دو شیوه را مطرح کرد که عبارت‌اند از: ۱- اقدام برای دستیابی به هدف ایجاد سرپناه برای همه ۲- حرکت به سمت مدیریت مطلوب شهری، که به‌همین منظور می‌توان این نهاد «حکمروایی مطلوب شهری» را به‌عنوان راه‌حل و پارادایمی که بتواند این اهداف را در شهرها جامهٔ عمل بپوشاند، به مسئولین و مدیران شهری، به‌ویژه مدیران شهری کشورهای در حال توسعه پیشنهاد کرد (نوبری و رحیمی، ۱۳۸۹: ۲۱-۲۰). ظهور کنشگران متنوع در سیاست‌های شهری و تأثیرات جهانی‌شدن بر سیاست‌های شهری از عوامل اهمیت‌یافتن تئوری حکمروایی در شهرها شده است (Pierre, 2014: 866). اصطلاح «حکمروایی شهری مطلوب» را به سه جزء می‌توان تجزیه کرد؛ حکمروایی، شهری، مطلوب. زیست‌بوم سازمان ملل، «حکمروایی» را برای توصیف فرایند تصمیم‌گیری‌های جمعی به‌کار می‌برد؛ «شهری» معمولاً به گروه‌هایی اشاره دارد که در نواحی متراکم شهری زندگی می‌کنند. «مطلوب» به بار ارزشی این اصطلاح اشاره دارد (هاشمی و دیگران، ۱۳۹۰: ۹۶). از نظر جان پیر^۱ تئوری حکمروایی شهری این سؤال را مطرح می‌کند که چه کسانی بر منابع حیاتی ادارهٔ جامعه، کنترل دارند و در چه زمینه‌ای می‌توانند کنش جمعی را پایدارتر کنند (Pierre, 2014: 867).

این تئوری به علل و پیامدهای فرم‌های مختلف کنش متقابل بین کنشگران اجتماعی و دولت‌های محلی می‌پردازد (Torfin et al., 2012). حکمروایی در ادبیات سیاست‌گذاری، به مدیریت وسیع امور دولت

(وفق) یابند و فعالیت‌های مشترک صورت گیرد. حکمروایی شامل نهادهای رسمی و رژیم‌هایی است که به دنبال تقویت انطباق هستند و به علاوه شامل ترتیبات غیررسمی است که مردم و نهادها به منظور تعیین منافع خودشان بر روی آن به توافق می‌رسند (Hillier, 2007: 11).

بنابر منشور برنامه اسکان بشر ملل متحد (UN-HABITAT)، حکمروایی مطلوب شهری اصول به هم وابسته پایداری، برابری، کارآمدی، شفافیت و پاسخگویی، امنیت، فعالیت‌های مدنی و شهروندی را توصیف می‌کند. درک و استنباط سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی از «حکمروایی مطلوب شهری» مطابق با تجربه برنامه اسکان سازمان ملل متحد در دو دهه اخیر بوده است. «حکمروایی شهری زمانی مطلوب خوانده می‌شود که دارای ویژگی‌هایی باشد. این حکمروایی باید مؤثر، مشارکتی، شفاف، پاسخگو و عادلانه باشد و مقررات قانونی را اعمال کند. در واقع فرایندی است که توسط دولت هدایت می‌شود؛ اما با همکاری بخش خصوصی و جامعه مدنی پیش می‌رود. مشارکت و تعامل سازنده هر سه بخش برای تحقق توسعه انسانی ضرورت دارد (شریفیان‌ثانی، ۱۳۸۰: ۵۰). به منظور سنجش حکمروایی شهری سازمان‌های بین‌المللی از جمله برنامه توسعه ملل متحد (UNDP)، برنامه اسکان بشر ملل متحد (UN-Habitat) و دیگر سازمان‌ها شاخص‌های مختلفی را معرفی می‌کنند که اغلب این شاخص‌ها دارای نکات اشتراک زیادی هستند. به طور مثال طرح ابتکاری حکمروایی شهری^۱ (با همکاری برنامه توسعه ملل متحد) به منظور معرفی و عمومی‌سازی مفهوم حکمروایی مطلوب شهری، یازده اصل حکمروایی مطلوب شهری را اتخاذ کرده که توسط UNDP و UN-HABITAT در ارتباط با حکمروایی مطلوب شهری عنوان شده بود:

با همکاری مسئولان دولتی و نمایندگان بخش خصوصی شامل دانشگاه‌ها، بنگاه‌های تجاری، انجمن‌های حرفه‌ای، نهادهای خدمات اجتماعی، اجتماعات قومی، اتاق بازرگانی، و دیگر نهادهای مشابه اطلاق می‌شود (Kresl, 2013: 29؛ حاجی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۴). حکمروایی شهری به شبکه‌های خودسازماندهی شده و رویکردهای پایین به بالا متکی است و شهروندان را به عنوان بازیگران و مشارکت‌کنندگان در تصمیم‌گیری‌های مهم، برای اجرا و فرایند سیاست‌گذاری شهری مدنظر قرار می‌دهد. در نتیجه، حکمروایی شهری به دنبال اقدامات جمعی، از طریق بسیج همکاری‌ها، اجماع‌نظر، مشارکت، شبکه‌ها، روابط متقابل، سرمایه اجتماعی، توانمندسازی و مسئولیت‌پذیری در فرایند سیاست‌گذاری شهری است. (Kim & Dickey, 2006: 1037). حکمروایی مطلوب شهری، حاکی از آن است که همه شهروندان، اعم از فقرا و گروه‌های به حاشیه رانده شده، این حق را دارند که:

به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در تصمیم‌گیری‌هایی که زندگی و معیشت آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، مشارکت داشته باشند.

- سهم آن‌ها در توسعه شهری به رسمیت شناخته شود، حتی اگر این کار از طریق بخش‌های غیررسمی صورت بگیرد

- در مزایا و منافع که از طریق توسعه شهری ایجاد می‌شود، سهم شوند، مزایایی همچون دسترسی به خدمات و زیرساخت‌های شهری، و زمین برای ساخت مسکن (Sheng, 2010: 135).

طبق تعریف کمیسیون حکمروایی جهانی، حکمروایی، مجموعه‌ای از روش‌هاست که به وسیله آن افراد و نهادها- عمومی یا خصوصی- امور عمومی خود را مدیریت می‌کنند؛ و این یک فرایند مداوم است که از طریق آن منافع متضاد و متنوع می‌توانند تطبیق

می‌شوند که بدان طریق، فرایند تصمیم‌سازی عمومی و نتایجی که آن‌ها به‌وجود می‌آورند در راستای تعاملات عمومی و بازخورد آن‌ها مورد حمایت قرار می‌گیرند. «به عبارتی این شاخص بر پاسخگویی یک نهاد در برابر کسانی که در ارتباط مستقیم با تصمیمات آن قرار دارند، تأکید دارد» (ارشد، ۱۳۹۴: ۳۶).

عدالت محوری^۶: تأکید بر فراهم‌آوردن فرصت‌های برابر برای شهروندان به‌منظور بهبود رفاه، بدون تبعیض میان آن‌ها.

مسئولیت‌پذیری^۷: دلالت بر افزایش حساسیت‌مدیران حکومتی نسبت به خواسته‌های عمومی دارد.

چشم‌انداز^۸: داشتن استراتژی مشخص و نگاه راهبردی در جهت دستیابی به پایداری، توسعه و پیشرفت مناطق با مشارکت شهروندان از طریق فراهم‌آوردن حس مالکیت و مسئولیت‌پذیری بین آن‌ها.

نظارت^۹: افزایش تلاش‌های نظارتی در اقدامات حکومتی و فرایندهای توسعه با مشارکت بخش خصوصی و عمومی مردم.

کارآیی و اثربخشی^{۱۰}: تضمین اعطای خدمات به عموم مردم با مصرف بهینه و عاقلانه منابع در دسترس.

تخصص‌گرایی^{۱۱}: تأمین آسان و سریع خدمات ضروری از طریق افزایش ظرفیت و شرایط اخلاقی مدیران (UNDP, 2002: 3).

براساس مطالعاتی که در زمینه حکمروایی مطلوب شهری و مطابقت آن در ایران صورت گرفته است، معیارهایی چون مشارکت شهروندان، اثربخشی و

«مشارکت، حاکمیت قانون، شفافیت، پاسخگوبودن، اجماع نظر، برابری، اثربخشی و کارآیی، مسئولیت‌پذیری، بینش راهبردی، تفویض مسئولیت به سطوح پایین، و امنیت».

کمپین بین‌المللی حکمروایی مطلوب شهری پیشنهاد می‌کند که حکمروایی مطلوب شهری با استفاده از اصولی همچون پایداری، تفویض مسئولیت به سطح پایین، برابری، کارآیی، شفافیت و پاسخ‌گویی، التزام مدنی و شهروندی، و امنیت مشخص شود که این اصول وابسته به هم و پشتیبان یکدیگر می‌باشند (UN- HABITAT, 2002: 19- 26). و از نظر آکلیر و جکوهانگو^۱ نیز اصول حکمروایی مطلوب شهری شامل شاخص‌های امنیت، التزام، شفافیت، اثربخشی، تفویض مسئولیت، برابری و پایداری است (Auclair & Jackhango, 2009: 6).

مشارکت^۱: تمامی شهروندان بایستی مستقیماً یا از طریق نهادهای میانجی در فرایند تصمیم‌گیری شرکت داشته باشند که چنین مشارکتی بر مبنای آزادی بیان و آزادی انجمن‌ها صورت می‌گیرد.

شفافیت^۲: بیانگر ایجاد اعتماد متقابل بین حکومت و عامه مردم از طریق تأمین اطلاعات با تضمین دسترسی آسان به اطلاعات لازم و کافی است.

حاکمیت قانون^۳: منظور اجرای قوانینی است که برای همه سودمند و ضروری می‌باشد بدون استثناء گذاشتن میان هر یک از شهروندان ضمن توجه به حقوق پایه انسانی و ملاحظه ارزش‌های متدوال جامعه.

پاسخگویی^۴: پاسخگویی از طریق فرایندهای انتخاب صاحبان قدرت و همچنین از طریق رویه‌هایی تعیین

6-Equity
7-Responseveness
8-Vision
9-Supervision
10-Efficiency and Effectiveness
11- Professionalism

1-Auclair & Jackhango
2-Participation
3-Trancparency
4-Rule of Law
5-Accountability

جامعه آماری این تحقیق، جمعیت ساکن در مناطق ۱، ۵، ۱۵ و ۱۶ تهران است (شکل شماره ۱). برای به دست آوردن حجم نمونه، از کل جمعیت این مناطق با استفاده از فرمول کوکران^۲ (حافظ‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۶۷) تعداد ۳۸۴ نمونه تعیین شد؛ برای مستندسازی بیشتر داده‌های به دست آمده و همچنین اطمینان از نتایج پرسشگری این تعداد نمونه به ۴۰۰ مورد افزایش داده شد. در این فرمول سطح اطمینان برابر ۹۵ درصد و خطای ۵ درصد در نظر گرفته شد.

$$n = \frac{\frac{(1.96)^2 \times 0.5 \times 0.5}{(0.06)^2}}{1 + \frac{1}{2159060} \left(\frac{(1.96)^2 \times 0.5 \times 0.5}{(0.06)^2} - 1 \right)} = 384$$

سپس با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای^۳، با توجه به توجه به جمعیت هرکدام از مناطق و درجه توسعه‌یافتگی مناطق (محمدرزاده‌اصل و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۰۴)، مناطق به سه طبقه از لحاظ توسعه‌یافتگی (مناطق با سطح توسعه‌یافتگی بالا، متوسط و پایین) طبقه‌بندی شده و از هر طبقه یک منطقه انتخاب شد (از مناطق کم‌تر توسعه‌یافته ۲ منطقه انتخاب شد). با توجه به جمعیت مناطق مورد بررسی در آخرین سرشماری صورت گرفته در سال ۱۳۹۰، که برابر با ۲۱۵۹۰۶۰ نفر بوده، تعداد ۳۸۴ پرسشنامه در نظر گرفته شد که به‌منظور کاهش خطا تعداد ۴۰۰ پرسشنامه مورد محاسبه قرار گرفت. جمعیت مناطق مورد بررسی، مناطق ۱، ۵، ۱۵ و ۱۶، به ترتیب معادل ۴۳۹۶۶۷ نفر، ۷۹۳۷۵۰ نفر، ۶۳۷۸۴۰ نفر و ۲۸۷۸۰۳ نفر بوده است که براساس نسبت جمعیت تعداد نمونه، برای هر منطقه انتخاب شد (منطقه ۱ با حجم نمونه ۸۴ مورد، منطقه ۵ با حجم نمونه ۱۴۴ مورد، منطقه ۱۵ با حجم نمونه ۱۱۶ مورد و منطقه ۱۶ با حجم نمونه ۵۶ مورد). به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از

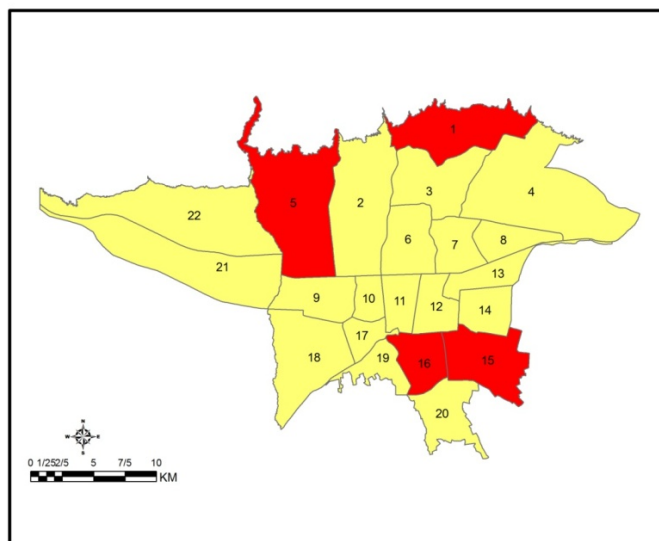
کارآیی، پذیرابودن و پاسخ‌ده‌بودن، مسئولیت و پاسخگویی، شفافیت، قانونمندی، جهت‌گیری توافقی^۱، توافقی^۱، عدالت، بینش راهبردی و تمرکززدایی به‌عنوان معیارهای حکمروایی مطلوب شهری در ایران نام برده شده است. هر یک از معیارهای نام‌برده دارای مفهومی است که در نظامی یکپارچه در تعامل با یکدیگر نظام مدیریت شهری مبتنی بر حکمروایی مطلوب را تشکیل می‌دهد (برک‌پور، ۱۳۸۵: ۵۰۱).

روش تحقیق

در مقاله حاضر با توجه به موضوع پژوهش، روش تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی است. روش جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات به‌صورت اسنادی و پیمایشی خواهد بود. بدین‌سان با مطالعه منابع داخلی و خارجی، روش اسنادی و کتابخانه‌ای، برای مبانی نظری تحقیق و بررسی نظریاتی که پیرامون موضوع تحقیق بیان شده است و در روش میدانی، از طریق پرسشنامه، مشاهده و مصاحبه داده‌های موردنیاز جمع‌آوری شده است. همچنین در این تحقیق به‌منظور شناسایی شاخص‌ها و گویه‌های مناسب حکمروایی مطلوب شهری به‌منظور ارزیابی مدیریت شهری کلانشهر تهران، از روش دلفی استفاده شده است. در این روش ابتدا مؤلفه‌ها و شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری منتج، از مطالعه منابع داخلی و خارجی استخراج شده و در اختیار کارشناسان ذیربط قرار گرفت و دیدگاه‌های آنان دریافت شد. سپس بعد از اعمال اصلاحات، برای تأیید نهایی و تعیین وزن و اهمیت هر یک از ابعاد و شاخص‌ها، مجدداً دیدگاه‌های گروه در قالب پرسشنامه مربوط دریافت شد، که براین‌اساس مؤلفه‌ها و شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری و گویه‌های مربوطه برای ارزیابی محدوده مورد مطالعه تدوین شد.

رگرسیون چند متغیره^۱ برای آزمون فرضیه دوم تحقیق مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. برای آزمون فرضیه‌های تحقیق نیز آزمون‌های آماری T-TEST تک‌نمونه‌ای، برای آزمون فرضیه اول تحقیق و روش

شکل ۱: نقشه کلانشهر تهران و مناطق مورد مطالعه

تهیه و ترسیم، نگارندگان، ۱۳۹۵

در مرحله بعد این ۸ شاخص با توجه به نظر کارشناسان (جدول شماره ۲) مورد وزن‌دهی و اهمیت هرکدام مورد سنجش قرار گرفت. سپس گویه‌های مرتبط با هرکدام از شاخص‌ها استخراج شد. شاخص مشارکت دارای ۱۰ گویه، شاخص پاسخگویی دارای ۱۵ گویه، شاخص مسئولیت‌پذیری دارای ۱۲ گویه، شاخص قانونمندی دارای ۱۲ گویه، شاخص توافق جمعی دارای ۱۳ گویه، شاخص عدالت‌محوری دارای ۱۳ گویه، شاخص شفافیت دارای ۱۲ گویه و شاخص اثربخشی و کارایی دارای ۱۳ گویه بوده است. جدول ۱- گویه‌های مربوط به هرکدام از شاخص‌های تحقیق را نشان می‌دهد.

شاخص‌ها و گویه‌های مورد استفاده در این تحقیق همانطور که پیشتر گفته شد، توافق جمعی وسیعی در سطح نهادها و سازمان‌های بین‌المللی در خصوص شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری وجود دارد که با توجه به این موضوع و همچنین دسته‌بندی شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری از سوی UNDP و بانک جهانی، یازده شاخص مطرح در محافل و مجامع علمی و دانشگاهی جهان با توجه به نظر کارشناسان براساس مدل دلفی ۸ شاخص اصلی برای کلانشهر تهران و دیگر شهرهای ایران انتخاب شد. این شاخص‌ها شامل؛ شاخص مشارکت، قانونمندی، مسئولیت‌پذیری، پاسخگویی، عدالت و برابری، شفافیت، توافق جمعی و کارایی و اثربخشی می‌باشند.

جدول ۱: شاخص‌ها و گویه‌های مورد استفاده برای سنجش وضعیت حکمروایی مطلوب شهری در محدوده موردنظر

شاخص‌ها	گویه‌های موردنظر
مشارکت	اتاق فکر و مشورت، مشارکت در فعالیت عام‌المنفعه، مشارکت مردم در برنامه‌ریزی، تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری، مشارکت نهادهای مدنی و بخش خصوصی در برنامه‌ریزی، تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری، مشارکت در سرمایه‌گذاری اقتصادی شهر، نظارت اهالی شهر بر تصمیم‌گیری‌های مربوط به شهر، ایجاد بستری برای فعالیت مردم، واگذاری اداره شهر به خود شهروندان، تفویض اختیار به مردم، تسهیل مداخله شهروندان در روند توسعه شهر تهران
پاسخگویی	پاسخگویی مدیریت کلانشهر تهران به وظایف خود، برگزاری جلسات عمومی برای تشریح اقدامات، رضایت‌مندی از پاسخگویی مدیریت شهر تهران، پاسخ قانع‌کننده مدیران شهر تهران به مردم، روراست‌بودن مدیران شهر در ارائه برنامه‌ها، تشکیل جلسات عمومی برای در جریان قراردادن شهروندان، پاسخگوبودن مدیران شهر به‌عنوان یک اصل و باور، نبود فعالیت‌های خودسر و بی‌مسئولیت، جذب مشارکت از طریق پاسخگویی مدیران شهر، همبستگی بین مردم و مسئولان از طریق پاسخگویی مدیران، تعهدپذیری مدیران شهری، باورپذیری ذی‌نفعان برای پاسخگویی، باورپذیری به پاسخگویی در فرایند مدیریت، سازماندهی شیوه اجرای پاسخگویی، رضایت‌مندی از شیوه پاسخگویی
مسئولیت‌پذیری	تلاش مدیران شهر برای تشویق مردم به پذیرش مسئولیت، شایستگی مدیران شهر در پذیرش مسئولیت، احساس مسئولیت مدیران شهر، اعتراف مدیران شهر به اشتباهات خود، پیگیری تحقق طرح‌های در دست اجرا، تمرکززدایی، مسئولیت‌پذیری مردم، شایسته‌سالاری، عدول از اختیارات تفویض شده، واگذاری مسئولیت به افراد باتوان‌تر، توانمندسازی مردم شهر، رضایت‌مندی مردم شهر از مسئولیت‌پذیری مدیران شهر
قانونمندی	پارته‌بازی و ... در کارهای اداری مربوط به شهر، تأثیرگذاری گروه‌های صاحب نفوذ در تصمیم‌گیری‌های مربوط به شهر (سنجش فساد)، شرکت افراد ذی‌نفع در مدیریت شهر، میزان پایبندی شهروندان به قوانین و مقررات وضع شده، پایبندی مدیریت شهر به حقوق اهالی شهر، آگاهی و اطلاع مدیریت شهر از حقوق شهروندی، پایبندی مدیریت شهر به عرف و آداب‌ورسوم شهروندان، التزام مدیریت شهر به برابری در برابر قانون، آگاهی مدیریت شهر از حقوق مکان زندگی، مقاومت مدیریت شهر در برابر رفتارهای خلاف قانون شهروندان، بی‌طرفی و برابری در برابر قانون (عدم تبعیض و جانبداری و ...)، احترام به حقوق جمعی،
توافق جمعی	کار مشارکتی، موفقیت فعالیت‌های گروهی، هم‌سویی و همفکری مدیران شهر و اهالی شهر، همفکری مدیریت شهر با سایر سازمان‌ها و نهادهای شهری، توافق جمعی بیشتر در نتیجه تعامل مدیریت شهر با نهادهای دولتی، حمایت از منافع اکثریت گروه‌ها و طبقات اجتماعی، ایجاد سازوکاری برای مشورت بین سازمان‌های رسمی توسعه شهری و شهروندان، نگرش و باور به جمع و کار جمعی، میزان رابطه بین مسئولان و مدیران شهری با مردم، نحوه دستیابی به توافقات گسترده بین گروه‌های مختلف موجود در شهر، میزان رابطه و تعامل بین سه نهاد دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی، توافق جمعی شهروندان در خصوص موضوعات مهم شهر، میزان رضایت‌مندی شهروندان از منافع جمعی
عدالت محوری	عدالت در توزیع برابر و عادلانه امکانات شهر، پارته‌بازی و حق و ناحق‌کردن، دسترسی به فرصت‌های برابر و یکسان، انجام طرح‌های شهری در زمان تعیین شده، توجه به منافع جمعی، فراهم‌شدن حقوق شهروندی، عضویت زنان در مدیریت شهری، استفاده معقولانه از منابع و امکانات، عدالت جنسیتی، اعتقاد به حقوق شهروندی و رعایت آن، برابری فرصت‌ها، تخصیص بهینه منابع و امکانات، عدالت در اجرا (بعد زمانی، فردی، جمعی و ...)
شفافیت	شفافیت در تصمیم‌گیری، شفافیت در ارائه عملکرد، صداقت در دادن اطلاعات، نظرخواهی از مردم نسبت به طرح‌ها، مصمم‌بودن به اجرای تصمیمات گرفته شده، اظهارنظر اهالی شهر نسبت به عملکرد مدیریت شهری، قابلیت دسترسی به جریان آزاد اطلاعات، کنترل و پایش عملکرد مدیران شهری، تصمیم‌گیری‌های آشکار و نهان مدیران شهری، مستندسازی اطلاعات، اطلاع‌یابی برای شفافیت تصمیمات، رعایت اخلاقیات و صداقت
اثربخشی و کارایی	دائمی و مستمربودن فعالیت‌های مدیریت شهری، بهبود روش‌ها و اقدامات براساس دانش جدید، بهبود شیوه امور با درنظرداشتن مشارکت مردم، درنظرداشتن مشارکت مردم، استفاده از افراد باتجربه و دانش روز در فرایند برنامه‌ها و تصمیم‌گیری، کاهش هزینه‌ها و ارتقای کیفیت خدمات، رضایت‌مندی اهالی شهر از اقدامات مدیریت شهری، پوشش خدمات در سطح شهر، واگذاری ارائه خدمات به بخش‌های دیگر جامعه، مؤثربودن اقدامات مدیریت شهری برای دستیابی به اهداف ازپیش تعیین‌شده، مؤثربودن روند فعالیت‌های مدیریت شهری، نحوه استفاده صحیح از منابع در دسترس، بهبود فرایند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری، بهبود شیوه و سبک مدیریت شهری

مطلوب شهری باتوجه به اهمیت آن‌ها در پیاده‌سازی حکمروایی مطلوب شهری در مدیریت شهری کلانشهرها وزن یا رتبه بدهند (عدد یک به معنای اهمیت بیشتر بوده است). براین‌اساس، هشت شاخص نهایی و اصلی برای حکمروایی مطلوب شهری، انتخاب و به‌همراه نماگرهای مربوط به هر شاخص برای تأیید نهایی در اختیار متخصصان قرار داده شده است.

پس از توزیع پرسشنامه‌ها در بین متخصصان و صاحب‌نظران، کار جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات آغاز شد. نتایج حاصل از رتبه‌بندی شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری از دیدگاه صاحب‌نظران به شرح جدول شماره ۲ است. براین‌اساس رتبه‌بندی صورت گرفته براساس مدل دلفی (نظرات کارشناسان) مشخص شد و رتبه‌ای که هر شاخص در بین ۸ شاخص کسب کرده نیز تعیین گردید.

پس از تعیین شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری، برای شناخت اهمیت و وزن هرکدام از این شاخص‌ها و همچنین عملیاتی‌کردن آن در نواحی شهری، با استفاده از تکنیک دلفی، شاخص‌های مربوطه در اختیار ۳۰ نفر از متخصصان و صاحب‌نظران مدیریت و توسعه شهری (شامل استادان دانشگاه‌ها و کارشناسان نهادها و سازمان‌های شهری؛ از جمله شهرداری تهران، سازمان مسکن و شهرسازی و...) قرار داده شد، براین‌مبنا، ۱۲ نفر از اساتید دانشگاه‌ها (۴۰ درصد) و ۱۸ نفر کارشناسان مربوط به نهادها و سازمان‌های شهری (۶۰ درصد) بودند. سؤال‌های پرسشنامه در دو بخش طراحی شده است. در ابتدا سؤال جداگانه‌ای از اعضای گروه دلفی (۳۰ نفر از صاحب‌نظران مسائل شهری) (جدول ۲) خواسته شد تا به هر یک از شاخص‌های حکمروایی

جدول ۲: رتبه، تعداد و درصد شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری به‌وسیله مدل دلفی

رتبه	شاخص		مشارکت		پاسخگویی		مسئولیت‌پذیری		قانونمندی	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
رتبه ۱	۹	۳۰	۶	۲۰	۵	۱۶/۶۶	۶	۲۰	۶	۲۰
رتبه ۲	۶	۲۰	۴	۱۳/۳۳	۷	۲۳/۳۳	۵	۱۶/۶۶	۵	۱۶/۶۶
رتبه ۳	۴	۱۳/۳۳	۵	۱۶/۶۶	۶	۲۰	۴	۱۳/۳۳	۴	۱۳/۳۳
رتبه ۴	۲	۶/۶۷	۲	۶/۶۶	۴	۱۳/۳۳	۵	۱۶/۶۶	۵	۱۶/۶۶
رتبه ۵	۴	۱۳/۳۳	۴	۱۳/۳۳	۳	۱۰	۳	۱۰	۳	۱۰
رتبه ۶	۳	۱۰	۳	۱۰	۲	۶/۶۶	۳	۱۰	۳	۱۰
رتبه ۷	۲	۶/۶۷	۴	۱۳/۳۳	۲	۶/۶۶	۲	۶/۶۶	۲	۶/۶۶
رتبه ۸	---	---	۲	۶/۶۶	۱	۳/۳۳	۲	۶/۶۶	۲	۶/۶۶
جمع کل	۳۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰
میانگین	۳/۱		۳/۹۷		۳/۴		۳/۷			
انحراف معیار	۲/۰۹		۲/۹۶		۱/۹۴		۲/۱۲			

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

ادامه جدول ۲: رتبه، تعداد و درصد شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری به وسیله مدل دلفی

شاخص رتبه	توافق جمعی		عدالت محوری		شفافیت		اثر بخشی و کارایی	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
رتبه ۱	۳	۱۰	۵	۱۶/۶۶	۱	۳/۳۳	۷	۲۳/۳۳
رتبه ۲	۴	۱۳/۳۳	۶	۲۰	۳	۱۰	۶	۲۰
رتبه ۳	۲	۶/۶۷	۲	۶/۶۷	۳	۱۰	۲	۶/۶۶
رتبه ۴	۳	۱۰	۴	۱۳/۳۳	۲	۶/۶۷	۳	۱۰
رتبه ۵	۴	۱۳/۳۳	۶	۲۰	۸	۲۶/۶۶	۲	۶/۶۶
رتبه ۶	۶	۲۰	۳	۱۰	۵	۱۶/۶۶	۳	۲۰
رتبه ۷	۵	۱۶/۶۶	۴	۱۳/۳۳	۲	۶/۶۷	۴	۱۳/۳۳
رتبه ۸	۳	۱۰	---	---	۶	۲۰	۳	۱۰
جمع کل	۳۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰
میانگین	۴/۸		۴/۱		۵/۲		۳/۹۰	
انحراف معیار	۲/۲۱		۱/۶۶		۲/۰۲		۲/۴۹	

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

خود اختصاص می‌دهند. بعد از عمل رتبه‌بندی بر روی شاخص‌ها، برای ایجاد وزن‌های عددی از روی اطلاعات دارای نظم ترتیبی، از چندین روش می‌توان استفاده کرد که روش‌های جمع رتبه‌ای، عکس‌پذیری رتبه‌ای و روش توان رتبه‌ای (پورطاهری، ۱۳۸۹: ۷۳-۶۹) از آن جمله‌اند. در این تحقیق برای هر شاخص با توجه به سه روش نامبرده شده عمل شد (جدول ۳).

سپس براساس روش‌های رتبه‌بندی سه‌گانه شاخص‌ها که در مرحله قبل رتبه‌بندی شدند، وزن داده می‌شود. در این راستا از رتبه‌بندی مستقیم استفاده شده است که در آن رتبه ۱ معرف بیشترین اهمیت است؛ بنابراین براساس میانگین رتبه‌ای به‌دست آمده برای هر شاخص، آن دسته از معیارهایی که میانگین آن‌ها به عدد یک نزدیک‌تر است بالاترین رتبه و به موازات فاصله از عدد ۱ کم‌ترین رتبه را به

جدول ۳: وزن شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری براساس روش‌های رتبه‌بندی

رتبه شاخص‌ها	رتبه مستقیم	جمع رتبه‌ای		عکس‌پذیری رتبه‌ای		توان رتبه‌ای		میانگین استاندارد ۳ روش
		وزن	استاندارد	وزن	استاندارد	وزن	استاندارد	
مشارکت	۱	۸	۰/۲۲۲	۱/۰۰۰	۰/۳۶۸	۶۴	۰/۳۱۳	۰/۳۰
پاسخگویی	۵	۴	۰/۱۱۱	۰/۲۰۰	۰/۰۷۳	۱۶	۰/۰۷۸	۰/۰۸
مسئولیت‌پذیری	۲	۷	۰/۱۹۴	۰/۵۰۰	۰/۱۸۴	۴۹	۰/۲۴۰	۰/۲۰
قانونمندی	۳	۶	۰/۱۶۶	۰/۳۳۳	۰/۱۲۲	۳۶	۰/۱۷۶	۰/۱۵
توافق جمعی	۷	۲	۰/۰۵۵	۰/۱۴۲	۰/۰۵۲	۴	۰/۰۱۹	۰/۰۴
عدالت محوری	۶	۳	۰/۰۸۳	۰/۱۶۶	۰/۰۶۱	۹	۰/۰۴۴	۰/۰۶
شفافیت	۸	۱	۰/۰۲۷	۰/۱۲۵	۰/۰۴۶	۱	۰/۰۰۴	۰/۰۲
کارایی و اثر بخشی	۴	۵	۰/۱۳۸	۰/۲۵۰	۰/۰۹۲	۲۵	۰/۱۲۲	۰/۱۱
جمع کل	۳۶	۳۶	۱/۰۰۰	۲/۷۱۶	۱/۰۰۰	۲۰۴	۱/۰۰۰	-----

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

یافته‌های تحقیق

آزمون فرضیه اول تحقیق: به منظور بررسی وضعیت مدیریت شهری کلانشهر تهران (مناطق ۱، ۵، ۱۵ و ۱۶) از لحاظ شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری، ابتدا میزان هر یک از شاخص‌های هشت‌گانه با استفاده از آزمون T تک‌نمونه‌ای مورد سنجش قرار گرفت و در نهایت، به منظور بررسی وضعیت شهر مورد مطالعه در حالت کلی نیز از آزمون T تک‌نمونه‌ای استفاده شد. نتایج یافته‌ها، حاکی از این است که از

لحاظ شاخص‌های مشارکت، توافق جمعی، عدالت‌محوری و شفافیت مناطق مورد بررسی وضعیت مناسبی نداشته و از لحاظ چهار شاخص دیگر؛ پاسخگویی، مسئولیت‌پذیری، قانونمندی و اثربخشی و کارایی مناطق مورد بررسی از وضعیت مناسبی برخوردار بوده‌اند. نتایج تفصیلی یافته‌ها در ارتباط با ۸ شاخص حکمروایی در جدول شماره ۴ نشان داده شده است.

جدول ۴: بررسی وضعیت شاخص‌های حکمروایی در مناطق مورد مطالعه با استفاده از آزمون T تک‌نمونه

شاخص	حد متوسط گویه‌ها	میانگین وضع موجود	اختلاف میانگین	سطح معناداری
مشارکت	۳۰	۲۸/۹۷	-۱/۰۳	۰/۰۱۶
پاسخگویی	۴۵	۴۵/۸۴	۰/۸۴	۰/۰۰۰
مسئولیت‌پذیری	۳۶	۳۶/۵۸	۰/۵۸	۰/۰۰۰
قانونمندی	۳۶	۳۶/۸۹	۰/۸۹	۰/۰۰۴
توافق جمعی	۳۹	۳۷/۲۰	-۱/۸	۰/۰۰۰
عدالت‌محوری	۳۹	۳۷/۸۸	-۱/۱۲	۰/۰۰۰
شفافیت	۳۶	۳۴/۸۳	-۱/۱۷	۰/۰۰۰
اثربخشی و کارایی	۳۹	۴۰/۰۸	۱/۰۸	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

- سنجش کلی وضعیت مناطق مورد مطالعه از لحاظ شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری

برای اطمینان از وضعیت کلی حکمروایی مطلوب شهری در محدوده مورد مطالعه، همه شاخص‌های آن را ترکیب کرده (کامپیوت شده) و به وسیله آزمون T-TEST مورد آزمون قرار گرفت (جدول ۵)، براساس داده‌های این جدول، از آنجایی که متغیر حکمروایی مطلوب شهری در محدوده مورد مطالعه، مقدار ۱/۷۳-

از حد متوسط گویه‌ها پایین‌تر بوده و سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است، شهروندان در کل، وضع این متغیر را در مدیریت شهری محدوده مورد مطالعه چندان مثبت ارزیابی نکرده‌اند و توجه مسئولان و مدیران شهری را برای رسیدن به سطح حکمروایی مطلوب شهری و در نتیجه مدیریت هرچه بهتر و کارا تر کلانشهر تهران را خواستارند.

به عبارتی با توجه به هشت شاخص مورد بررسی در این مقاله به منظور سنجش سطح حکمروایی کلانشهر تهران، نتایج آزمون حاکی از این است که به طور کلی، سطح حکمروایی شهری در کلانشهر تهران در وضعیت مناسبی قرار ندارد.

بدین ترتیب فرضیه اول تحقیق، که در پی بررسی وضعیت محدوده مورد مطالعه، از نظر شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری بود، تأیید شده و نتایج این فرضیه نشان داد که مدیریت کلانشهر تهران تا حدودی با سطح مطلوب حکمروایی شهری فاصله دارد.

جدول ۵: وضعیت کلی شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری با استفاده از آزمون T تک‌نمونه

شاخص	حد متوسط گویه‌ها	میانگین وضع موجود	اختلاف میانگین	سطح معناداری
شاخص‌های هشت‌گانه حکمروایی مطلوب شهری	۳۰۰	۲۹۸/۲۷	-۱/۷۳	۰/۰۰۰

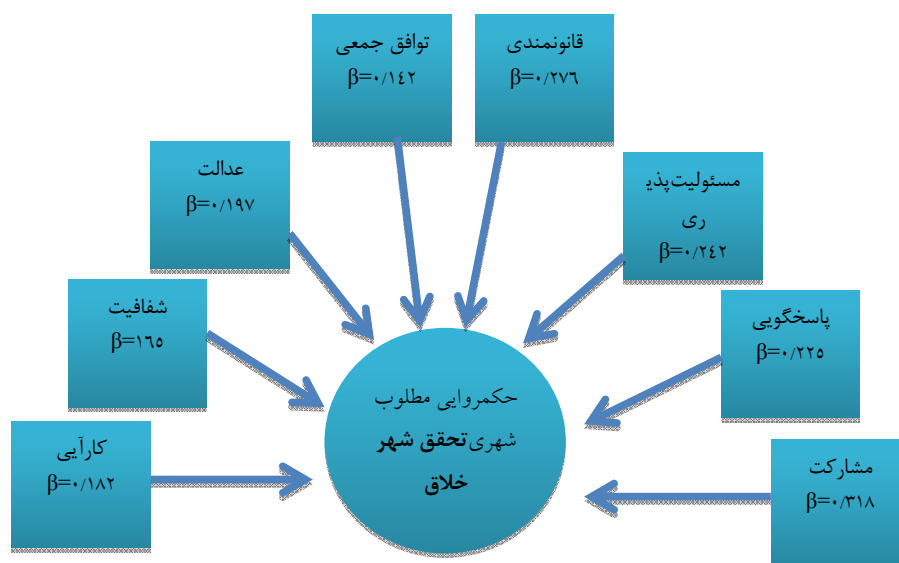
مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

نتیجه تعیین و اولویت‌بندی شاخص‌ها در شکل شماره ۲ ارائه شده است. بر این اساس شاخص مشارکت ($\beta=0/318$)، شاخص قانونمندی ($\beta=0/276$)، شاخص مسئولیت‌پذیری ($\beta=0/242$) و شاخص پاسخگویی ($\beta=0/225$) مهم‌ترین شاخص‌های مؤثر بر حکمروایی مطلوب شهری در شهرداری‌های مناطق مورد مطالعه از دیدگاه شهروندان است و شفافیت و توافق عدالت‌محوری، کارآیی و اثربخشی، شفافیت و توافق جمعی در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند.

با توجه به نتایج به دست آمده، فرضیه دوم تحقیق نیز تأیید شده و شهروندان تهرانی شاخص‌های مشارکت، قانونمندی، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی را به عنوان شاخص‌هایی که می‌توانند اولویت بیشتری در شکل‌گیری حکمروایی مطلوب شهری در کلانشهر تهران داشته باشند، شناسایی کرده‌اند.

آزمون فرضیه دوم تحقیق

فرضیه دوم تحقیق در پی تعیین و رتبه‌بندی شاخص‌های مؤثر بر حکمروایی مطلوب شهری از دیدگاه شهروندان در مناطق مورد مطالعه است؛ به عبارت دیگر، این فرضیه در پی تعیین اولویت و اهمیت شاخص‌های هشت‌گانه حکمروایی شهری از سوی شهروندان در شکل‌گیری حکمروایی شهری در مدیریت شهری است؛ برای بررسی و تعیین این شاخص‌ها از روش تحلیل رگرسیونی چند متغیره استفاده شده است. در این روش می‌توان از «ضرایب بتا β » برای تعیین اهمیت نسبی یک متغیر مستقل استفاده کرد. بزرگ‌بودن مقادیر بتا نشان‌دهنده اهمیت نسبی و نقش آن در پیش‌بینی و تبیین متغیر وابسته است. به عبارتی از ضرایب بتا برای میزان اثر متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته استفاده می‌شود (حاجی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۳۹).

شکل ۲. نتایج مربوط به تعیین مؤلفه‌های مؤثر بر سطح حکروایی مطلوب شهری در محدوده مورد مطالعه

تهیه و ترسیم: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

بحث

مدیریت، مطرح شده که از جمله مهم‌ترین این رویکردها می‌توان به حکروایی مطلوب شهری اشاره کرد. اگرچه مفهوم حکروایی مطلوب شهری بر همیاری میان دولت و جامعه مدنی مبتنی است، اما این مفهوم بر این اصل بنیادین استوار است که دولت‌ها، به‌جای آنکه به‌تنهایی مسئولیت کامل اداره جوامع شهری را برعهده گیرند، باید در کنار مردم، جامعه مدنی و بخش خصوصی، به‌عنوان یکی از نهادها یا عوامل، مسئول اداره جامعه شهری محسوب شوند، با این تعبیر حکومت نقش تسهیل‌کننده و زمینه‌ساز توسعه جامعه شهری می‌شود. سه نهاد دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی، زمینه‌ساز حکروایی مطلوب شهری هستند، هر یک از سه نهاد مذکور دارای کارکردها و وظایف خاصی بوده که از ترکیب متناسب آن‌ها می‌توان انتظار داشت حکروایی مطلوب شهری به‌وجود آید. دولت با در دست داشتن ابزار اعمال قدرت به تنظیم قوانین و متعادل کردن روابط نهادهای مدنی می‌پردازد، جامعه مدنی، تسهیل‌کننده تعاملات

در بطن اقتصاد غالب جهانی، شهرها در عین اینکه از فرصت‌های مختلفی در سطح جهانی برخوردار هستند، از طرف دیگر با چالش‌ها و تهدیدهای زیادی نیز روبرو هستند. «در این میان شهرهای نئولیبرال همواره برای ایفای نقش‌های متناقض شکل گرفته‌اند. از طرفی، شهرها در میان مکان‌های برجسته آزمایش در (ایستگاه‌های تقویت) اصلاحات نئولیبرال قرار دارند. استفاده از فرایند حکروایی خوب یکی از ابزارهای در دسترس شهروندان برای به چالش کشیدن اصلاحات و بحران‌های ناشی از شهرگرایی نئولیبرال^۱ است. در این میان مدیریت شهری به شکل سنتی با توجه به پیچیده‌تر شدن مسائل و مشکلات شهری، جوابگوی مدیریت و اداره بهینه شهرها نیست؛ به‌همین دلیل در سال‌های اخیر رویکردهای متعددی در حوزه مدیریت شهری به‌منظور عملکرد بهینه این

و شفافیت همچنان که در مبانی نظری تحقیق اشاره شد از اهمیت زیادی در مدیریت شهرها برخوردار هستند. مشارکت شهروندان در فرایند تصمیم‌گیری سرنوشت شهرشان و ایجاد شفافیت در ساختار مدیریت شهری در جهت اعتمادسازی و کاهش سطح فساد اداری یکی از الزامات مدیریت شهری در کلانشهر تهران است.

همچنین نتایج تحقیق نشان می‌دهد، که مشارکت، فی‌نفسه توانمندساز است، چراکه به تبع آن مسئولیتی در شهروندان به وجود می‌آید که می‌تواند به تفویض اختیارات و در نهایت به توانمندی آن‌ها ختم شود. شفافیت، به‌عنوان یک پیش‌نیاز استراتژیک برای تشویق مشارکت‌های مردمی و ارتقای سطح حکمروایی مطلوب شهری لازم و ضروری است، از سوی دیگر، ایجاد فرهنگ شفافیت در فعالیت‌های مدیران و مسئولان شهری، عنصری کلیدی در مبارزه با فساد نیز به‌شمار می‌رود که از اهمیت فوق‌العاده‌ای در دستیابی به حکمروایی شهری برخوردار است و در کلانشهر تهران از وضعیت مطلوب خود فاصله دارند. افزون بر این، نتایج تحقیق حاکی از آن است که وضعیت شاخص عدالت و برابری، در مدیریت شهری کلانشهر تهران وضعیت نامناسبی دارد؛ به‌عبارت دیگر، شهروندان، عمدتاً در پاسخ به گویه‌های شاخص عدالت‌محوری گزینه‌های متوسط و پایین‌تر را انتخاب کردند و این نشان می‌دهد که شاخص عدالت و برابری به‌عنوان یکی از شاخص‌های مهم حکمروایی مطلوب شهری مطرح بوده و تأکید بر این است که در حکمروایی مطلوب شهری، همه گروه‌ها و افراد جامعه شهری، به‌ویژه گروه‌های آسیب‌پذیر، زنان و فقرای شهری و... باید فرصت مناسب و برابر در زمینه ارتقاء وضعیت رفاهی‌شان، تلاش در جهت تخصیص عادلانه منابع و امکانات شهری و مشارکت تمام مردم شهر، در اعلام‌نظر و تصمیم‌گیری، را در اختیار داشته باشند.

میان اجتماع و سیاست است، بخش خصوصی، اغلب در بخش اقتصادی فعالیت می‌کند؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که سه عنصر قدرت، نفوذ و پول حاصل کارکرد هر یک از نهادهای مذکور بوده که از تعامل منطقی سه نهاد مذکور، ارزش‌های اساسی جامعه یعنی آزادی، عدالت، رفاه و امنیت تحقق می‌یابد و در نهایت توسعه پایدار انسانی نهایی می‌شود. در حال حاضر حکمروایی مطلوب شهری در حیطه‌های جدیدی؛ از جمله حکمروایی همکارانه، حکمروایی الکترونیک، حکمروایی هوشمند و... (رک. Emerson & Nabatchi, 2015; Meijer & Pedro Rodriguez Bolivar, 2016; Doberstein, 2016; Anttiroiki, 2012) مطرح است که هر کدام از این مفاهیم، در چارچوب شهرهای خاصی، قابلیت مطرح‌شدن دارند.

نتیجه

در عصر جهانی‌شدن، مدیریت شهری همچنان که شرایط حضور شهرهای خود را در عرصه‌های فراملی و در صفحه شطرنج رقابت شهرها آماده کرده و در تلاش برای ایجاد مزایای اقتصادی هستند، از طرف دیگر در مقیاس محلی نیز به دنبال توجه به ارزش‌های محلی و نیازهای شهروندان خود هستند. در این میان، شناخت وضعیت کلانشهر تهران از لحاظ مدیریت شهری و حکمروایی خوب شهری اهمیت دو چندان می‌یابد. این پژوهش به دنبال بررسی وضعیت فرایند حکمروایی شهری در کلانشهر تهران بوده است تا میزان مطابقت مدیریت شهری کلانشهر تهران با اصول حکمروایی خوب شهری در عصر جهانی‌شدن شتابان مشخص شود. سنجش سطح حکمروایی شهری در کلانشهر تهران به‌منظور شناخت نقاط ضعف و قوت موجود نشان داد که چهار شاخص مشارکت، توافق جمعی، عدالت‌محوری و شفافیت مدیریت شهری تهران از وضعیت مناسبی برخوردار نبوده. این شاخص‌ها و به‌خصوص دو شاخص مشارکت

حکمروایی مطلوب شهری در مدیریت شهری کلانشهر تهران ارائه می‌شود:

- همیشه در میان صاحب‌نظران و کارشناسان امر برنامه‌ریزی شهری، این مسئله مطرح بوده که یکی از مهم‌ترین دلایل عدم موفقیت طرح‌ها و برنامه‌های شهری عدم مشارکت مردم در روند این برنامه‌ها است؛ به عبارت دیگر مشارکت مردم در تهیه این طرح‌ها و مدیریت شهری می‌تواند به مثابه تضمینی برای موفقیت عرصه مدیریت شهری باشد. رهیافت حکمروایی مطلوب شهری نیز، با در نظر داشتن این موضوع، بحث مشارکت را یکی از شاخص‌های خود به منظور تحقق مدیریت شهری مطلوب، مطرح کرده است. با توجه به یافته‌های این تحقیق، شاخص مشارکت علی‌رغم اجرای برنامه‌های مناسب در چند سال اخیر، در مدیریت شهری تهران از جمله شورایی‌ها و به دنبال آن پیاده‌سازی الگوی مدیریت محله، بازهم وضعیت مطلوبی را از خود نشان نمی‌دهد از طرفی با توجه به اینکه شهروندان تهرانی شاخص مشارکت را به عنوان مهم‌ترین اولویت در شکل‌گیری حکمروایی مطلوب شهری قلمداد کرده‌اند، به همین منظور و با توجه به این مطلب، تقویت این دو نهاد (شورایی‌ها و مدیریت محله) و نیز بسترسازی بیشتر برای مشارکت مردم در روند برنامه‌ریزی و مدیریتی، جوابگوی بسیاری از ناکارآمدی‌ها و کمبودهای مدیریت شهری خواهد بود.

- از مشکلات برجسته‌ای که همیشه گریبان‌گیر مدیریت شهری کشور بود، سوای عدم مشارکت مردم در این مدیریت، حضور خیلی کم‌رنگ یا عدم حضور سایر بخش‌ها از جمله بخش خصوصی در مدیریت شهری بوده، با به کارگیری رویکرد حکمروایی مطلوب شهری در مدیریت شهری کلانشهر تهران برای اولین بار شاهد حضور این بخش در بدنه مدیریت شهری کشور به صورت عملی و واقعی به عنوان بخش

در صورت وجود چنین شرایطی، عدالت و برابری در فضای شهری سایه می‌افکند؛ اما آنچه پاسخگویان در این رابطه اذعان داشتند، توزیع نابرابر منابع و امکانات، مستثنی بودن از جریان اصلی جامعه شهری، نداشتن سهم و نقش در برنامه‌ریزی‌های، شهر خود را منشأ بی‌عدالتی و نابرابری فرصت‌ها دانستند. این مسئله باعث نابرابری و بی‌عدالتی در استفاده از تمام ظرفیت‌های شهری می‌شود. در مقابل این شاخص‌ها، میانگین شاخص‌های پاسخگویی (۰/۸۴)، مسئولیت‌پذیری (۰/۵۸)، قانونمندی (۰/۸۹) و اثربخشی و کارایی (۱/۰۸)، بیشتر از حد متوسط میانگین‌ها بوده و نشان‌دهنده این است که پاسخگویان، وضع این شاخص‌ها را در مدیریت شهری مثبت ارزیابی کرده و نسبت به آن‌ها احساس رضایت دارند. نکته‌ای که در اینجا می‌توان به آن اشاره کرد این مطلب است که هرچند شهروندان نظر مثبتی نسبت به این شاخص‌ها داشتند، اما با استثنای اثربخشی، که تا حدودی میانگین وضع موجودشان بیشتر از حد متوسط گویه‌ها بوده است، شاخص‌های پاسخگویی، مسئولیت‌پذیری و قانونمندی اختلاف حداقلی در این زمینه دارند (تفاوت میان حد متوسط گویه‌ها و میانگین وضع موجود)، و این امر نشان می‌دهد که این شاخص‌ها در وضعیت میانه قرار گرفته و اغلب پاسخگویان در ارتباط با این شاخص‌ها گزینه متوسط را انتخاب کرده و در مواردی چند، دید مثبتی به این شاخص‌ها داشته‌اند که این مسئله بیانگر این موضوع است که مسئولان و مدیران شهری بایستی این شاخص‌ها را در کنار شاخص‌هایی که وضعیت منفی داشتند بیشتر مدنظر قرار دهند.

پیشنهادها

با توجه به یافته‌های تحقیق، چند پیشنهاد در راستای موضوع تحقیق و به منظور اجرایی شدن هرچه بهتر

منابع

- ارشد، حامد (۱۳۹۴). تحلیل جایگاه و تدوین برنامه استراتژیک حکمروایی خوب، مطالعه موردی: شهر بیرجند؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، استادان راهنما: دکتر حسین یغفوری و دکتر محمد اسکندری‌ثانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- برک‌پور، ناصر (۱۳۸۵). حکمروایی شهری و نظام اداره شهرها در ایران، همایش برنامه‌ریزی و مدیریت شهری.
- برک‌پور، ناصر؛ اسد، ایرج (۱۳۸۷). نظریه‌های مدیریت و حکمروایی شهری؛ طرح پژوهشی، گروه شهرسازی دانشکده معماری شهرسازی، دانشگاه هنر.
- پورطاهری، مهدی؛ حمدالله سجاسی؛ طاهره صادقلو (۱۳۸۹). سنجش و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی در مناطق روستایی با استفاده از تکنیک رتبه‌بندی براساس تشابه به حل ایدآل فازی، فصلنامه پژوهش‌های روستایی. سال اول. شماره اول.
- تقوایی، مسعود؛ رسول باباناسب؛ چمران موسوی (۱۳۸۸). تحلیلی بر سنجش عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در مدیریت شهری، مطالعه موردی: منطقه ۴ شهر تبریز، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال اول. شماره دوم.
- حاجی‌نژاد، علی؛ ابوذر پایدار؛ حامد ارشد (۱۳۹۵). تحلیل جایگاه و تدوین برنامه‌ی استراتژیک حکمروایی خوب، مطالعه موردی شهر زاهدان، جغرافیا و توسعه. شماره ۴۲. صفحات ۸۲-۶۳.
- حاجی‌نژاد، علی؛ مجتبی رفیعیان؛ حسین زمانی (۱۳۹۰). بررسی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر میزان رضایت‌مندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی، مطالعه موردی: مقایسه بافت قدیم و جدید شیراز، پژوهش‌های جغرافیای انسانی. شماره ۷۷.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۹). مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، چاپ ۱۷. سمت. تهران.
- یاری‌رسان نهادهای دولتی و عمومی باشیم (بسترسازی برای شکوفایی بیشتر توانایی‌های بخش خصوصی در مدیریت شهری).
- در جامعه شهری، گروه‌ها و کنشگران متعددی با منافع مختلف وجود دارند. وظیفه حکمروایی مطلوب شهری، میانجی‌گری بین دیدگاه‌ها و منافع مختلف موجود در سطح جامعه شهری به‌منظور دستیابی به توافقات گسترده درباره آنچه که بهترین منافع را برای همه شهروندان و نیز نحوه دستیابی به آن است. با توجه به نتایج به‌دست آمده از فرضیه اول تحقیق، شاخص توافق جمعی وضعیت مطلوبی را از دیدگاه پرسش‌شوندگان به خود اختصاص نداده است. از همین‌رو برای دستیابی به اجماع‌گرایی مستلزم وجود ارتباط و تلاش مشترک میان شهرداری کلانشهر تهران و سایر بخش‌های دخیل در اداره و مدیریت شهری است.
- در رویکرد حکمروایی مطلوب شهری، شفافیت، فرایندی است که اطلاعات مربوط به شرایط موجود، تصمیمات و اقدامات را قابل‌دسترسی، قابل‌رؤیت و قابل‌فهم می‌کند. در حکمروایی مطلوب شهری، شفافیت به معنای اختیار دادن به شهروندان برای تبدیل شدن به حساب‌برسانی در جامعه شهری و داشتن حق اظهارنظر و دسترسی به اطلاعات، آزاد است. از همین‌رو و با توجه به اینکه شاخص شفافیت جایگاه مناسبی را از نظر شهروندان به دست نیآورده است، مشارکت دادن شهروندان در فرایند تصمیم‌گیری و انجام طرح‌ها، ایجاد بستری، برای اظهارنظر مردم نسبت به عملکرد شهرداری، قابلیت دسترسی به جریان آزاد اطلاعات، کنترل و پایش عملکرد مدیران می‌تواند باعث شفاف‌تر شدن روند اداره و مدیریتی کلانشهر تهران از سوی شهرداری شود.

- Doberstein, C. (2016). Designing collaborative governance decision-making in search of a 'collaborative advantage'. *Public Management Review*, 18(6), 819-841.
- Emerson, K., & Nabatchi, T. (2015). Collaborative governance regimes. Georgetown University Press.
- Glaeser, E (2011). *Triumph of the City: How our Greatest Invention Makes us Richer, Smarter, Greener, Healthier, and Happier*. Penguin Press, New York.
- Habitat, U. N. (2002). *The Global Campaign on Urban Governance-Concept Paper*. UN HABITAT, Nairobi.
- Harvey D (1985). *The Urbanization of Capital: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization*. Johns Hopkins University, Baltimore.
- Hillier, J. (2007). *Stretching beyond the horizon: a multiplanar theory of spatial planning and governance*. Ashgate Publishing, Ltd.
- Kim, K. S., & Dickey, J. (2006). Role of urban governance in the process of bus system reform in Seoul. *Habitat International*, 30(4), 1035-1046.
- Kresl, P. k. (2013) *the competitiveness of cities*, UN-Habitat Publications, the Global Urban Economic Dialogue Series, Nairobi.
- McGill, R. (1998). Urban management in developing countries. *Cities*, 15(6), 463-471
- Meijer, A., & Bolívar, M. P. R. (2016). Governing the smart city: a review of the literature on smart urban governance. *International Review of Administrative Sciences*, 82(2), 392-408.
- Pierre, J (2014). Can urban regimes travel in time and space? *Urban regime theory, urban governance theory, and comparative urban politics*. *Urban Affairs Review*, 50(6), 864-889.
- Sheng, Y. K. (2010). Good urban governance in Southeast Asia. *Environment and Urbanization Asia*, 1(2), 131-147.
- Stephens, D; Satterthwaite (2008). *Urban health in developing countries*, Environmental Impact Assessment, Review, 20 PP:299- 310.
- Torfing, J. (2012). *Interactive governance: Advancing the paradigm*. Oxford University Press on Demand.
- UNDP (2002). *Governance Unit Jakarta Introducing Good Local Governance, The Indonesian Experience*.
- حسینی، سیدهادی (۱۳۹۵). تحلیل شاخص‌های حکمروایی خوب شهری با تأکید بر نظرات شهروندان و مدیران، مطالعه موردی: شهر تربت‌حیدریه، فصلنامه مطالعات شهری. شماره ۲۰. صفحات ۵۲-۴۳.
- شریفیان‌ثانی، مریم (۱۳۸۰). مشارکت شهروندی، حکمرانی شهری و مدیریت شهری، فصلنامه مدیریت شهری. شماره ۸.
- شیعه، اسماعیل (۱۳۸۲). لزوم تحول مدیریت شهری در ایران، مجله جغرافیا و توسعه. سال اول. شماره اول. تابستان ۱۳۸۲.
- محمدزاده‌اصل، نازی؛ قدرت‌الله امام‌وردی؛ محمد سریرافراز (۱۳۸۹). رتبه‌بندی شاخص‌های رفاه شهری مناطق مختلف شهر تهران، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری. سال اول. شماره اول.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰). *سرشماری عمومی نفوس و مسکن*.
- نوبری، نازک؛ محمد رحیمی (۱۳۸۹). حکمرانی خوب شهری، یک ضرورت تردیدناپذیر، دانش شهر. شماره ۱۱.
- هاشمی، سیدمناف؛ مجتبی رفیعیان؛ سیدعلی حسین‌پور (۱۳۹۰). سیاست‌های مدیریت شهری در کشورهای مختلف: رویکردهای راهبردی- فراتحلیلی- یکپارچگی شهری، انتشارات طحان. تهران.
- Anttiroiko, A. V (2012). The role of new technologies in reshaping governance platforms. *International Journal of Information Communication Technologies and Human Development (IJICTHD)*, 4(3), 1-13.
- Auclair, C., & Jackohango, A. (2009). *Good urban governance: Towards an effective private sector engagement*. Nairobi. Available online at http://www.unhabitat.org/downloads/docs/WG_B_Background_Urban_Governance&the_Private_Sector_draft0.pdf, checked on, 24(11), 2011.
- Bačlija, I. (2011). Urban management in a European context. *Urbani izziv*, (22 (2)), 137-146.